

KELE ILDIKÓ

BENEDEK ELEK MESEHŐSEI

„A gyermek olvasó pedig a jövő olvasója. Bizony befellegzett annak az irodalomnak, amelyik a saját olvasótáborát elfelejté felnevelni. Nem éviült el, amit Benedek Elek réges-rég a lelkünkre kötött: miként a házat, úgy a kultúrát is alulról kell elkezdni építeni. A gyermekkultúránál!” (Komáromi, 1999, 344)

Benedek Elek (akinek születésnapja tiszteletére szeptember 30-án ünnepeljük a magyar népmese napját) volt az első író, aki a gyermekirodalom ügyét a magyar művelődéspolitikai fontos kérdésének tartotta. Írói pályája kezdetétől tudatosan fordult a gyermekek felé. Jól tudta, hogy a gyermekek nevelésében a felnőtteknek nagy és megalapozó szerepe van. A példamutatás elsősorban a felnőttek – a szülők, a pedagógusok, az írók, a könyvkiadók – referenciáin alapul. Benedek Elek kitartóan dolgozott a korszerű magyar gyermekirodalmi műveltség megteremtésén. Igazi „magvető” volt. Művelte, ápolta, gondozta a gyermek- és ifjúsági irodalmat, mert tudta, hogy már egészen kis korban meg kell alapozni az irodalmi ízlést és olvasásra nevelést.

Benedek Eleknek sajátos mesemondói stílusa volt. Úgy akart írni, hogy azt a fiatalok és a felnőttek egyaránt zavartalanul olvashassák. Szépírói stílusának legfőbb jellemzői az élőbeszédre emlékeztető természetes köz-

vetlenség, az ízes nyelvvilág és a humor volt (Tancz, 2009).

1885-ben jelent meg a *Székely Tündérország* című gyűjteménye, ami már önállóan megírt népmeséket is tartalmaz. Hat évvel később jelent meg a *Székely mesemondó* című kötete. Mesegyűjtő munkásságának legsikeresebb műve az öt kötetben megjelenő *Magyar mese- és mondavilág*, ami a millenium ünnepére készült. A nagy mesemondó nemcsak gyűjtött, hanem saját meséket is alkotott: a *Gyöngyvirág Palkó* és a *Kolontos Palkó* című meséket népmesei elemek mintájára maga költhette.

A *Világszép Nádszál kisasszony*, a *Többsincs királyfi*, a *kék liliom*, a *vitéz szabólegény*, a *vége jó, minden jó* című kötetek meséit a *Magyar mese- és mondavilág* java terméséből válogatták. Ezek a kötetek több száz különféle típusú mesét tartalmaznak, a hagyományos tündérmeséktől kezdve egészen a rövid példázatokig. A mesék hősei nemcsak királyok, hanem egyszerű emberek, falusi leányok, vándorlegények, szerencsésüket kereső szegénylegények is. A hőst a mesékben gyakran szoros kapcsolat fűzi a hálás állatokhoz, madarakhoz, halakhoz, a növényi világhoz. Sokszor még szerepet is cserélnek egymással – például a *griffmadár* és az *Aranytulipán* mesékben is erről olvashatunk.

Az író meséinek színhelye kitolódik a paloták környezetéből a mezőre, erdőbe, barlangokba, kunyhókba. Ellentétes jelképeket is megfigyelhetünk a mesék színhelyei között: ilyen például a viskó és a kacsalábon forgó palota; a selymes fűvű rét és az áthatolhatatlannak tűnő sűrű, sötét erdő.

Benedek meséiben jellegzetes nyelvi fordulatokat, sajátos „Elek após” kifejezéseket olvashatunk: telt, múlt az idő; mentek-mendegéltek; hetedhét ország ellen; halálnak halálával halsz, stb. Bauer (1996) azt írja, hogy a mesében történő megszólítások egy része csak a magyar népmesékben található meg, például: „Hol jársz te itt, ahol még a madár se jár?, Szerencséd, hogy öreganyádnak szólítottál!” Különösen szépek a mesékben található hasonlatok: „hullott a könnye, mint a záporosó; reszketett, mint a nyárfalevél; magára maradt, mint az útszéli fa; stb”.

Benedek Elek mindig másként indítja és zárja be meséit: „Egyszer volt, hol nem volt, hetedhétországon is túl...; Egyszer volt, hol nem volt, az Óperenciás-tengeren is túl...; Itt a vége, fuss el véle; Aki nem hiszi, járjon utána; Ma is élnek, ha meg nem haltak.”

A Benedek-gyűjtötte mesék tartalmi és formai elemei ősi hagyományokat őriznek. Ilyenek a varázserejű tárgyak és szerszámok: a csodatevő síp, varázsvessző, az erőt adó gyűrű, az aranypat-

kó, a hamuban sült pogácsa, az élesztővíz. A mese formai elemeihez soroljuk a bűvös számokat is: hét, hetedhét ország, három kívánság, tizenkétfejű sárkány, hétmérföldes csizma.

Nagy mesemondónk kedvelte mesében az átváltozásos elemeket is, például: a disznóból királyfi lesz a *Szóló szőlő, mosolygó alma, csengő barack* című mesében, a békából királylány lesz a *béka-királykisasszony* című mesében.

Elek apó mesehőseinek magatartása és tulajdonsága rendkívül változatos. A gazdag, fordultatos cselekményű történetekben a jó és a rossz harcol egymással: a bátor királyfiak (pl. *Az örök ifjúság vize* mesében) vagy a szerencsésüket kereső szegénylegények (pl. *Táltos Jankó; Hajnal* mesékben) sárkányokkal, boszorkányokkal, ördögökkel és óriásokkal ütköznek meg. Fontos azonban, hogy nem mindig fizikai erővel győznek a főhősök: A *szegény ember és az ördög* című mesében megtaláljuk a fortélyosságot, *Az okos leány és A gulyás leánya* című mesében a női mesehősök az eszességükről híresek.

Jó humora van a *Kolontos Palkó* című mese hőseinek:

„- Na, ez ugyan jól megátkozott engem – kacagott Palkó –, hiszen hadd mondja a számaram, amit én mondom, mi károm lehet abban?

Azzal felült a számarára, s szólott neki:

- Gyí, csacsi!

Mondotta a számár is:

- Gyí, csacsi!

Hallod-e, nem én vagyok a csacsi, hanem te.

Mondta a számár:

- Hallod-e, nem én vagyok a csacsi, hanem te.

- Te, számár! – kiabált Palkó. – Ne feleselj velem, mert úgy a füled közé vágok, hogy a másvilágon is megemlegeted!” (Benedek, 2010, 15)

A mesehősök között találunk együgyűeket is, például a *Bolond Istók* mesében. Ezek a szereplők gyávák és bolondosak, de a mese során hősi cselekedeteket visznek véghez. Némelyikük óriásokat, ördögöket, boszorkányokat, medvéket győz le. Ilyen hősteket ismerünk meg a *Vitéz szabólegény* és a *Mészáros Gyuri* című mesékben. Babszem Jankó, Gyöngyvirág Palkó, Kókény Matyi pedig olyan kicsi legények, akik csúffá teszik a gazdag urakat, boszorkányokat.

Elek apó mesében gyakran találkozunk még olyan rokonszenves

és rendkívüli tehetséggel megáldott szereplőkkel, akik a főhős segítségére vannak. A *Szélike királykisasszony* című mesében is ilyen szereplőkkel ismerkedhetünk meg:

„- Az én nevem: Villámgyors. Olyan sebesen tudok futni, mint a villámlás, még annál is sebesebben.”

„- Én Hegyhordó vagyok. Nincs az a nagy hegy, hogy a vállamon el ne vigyem.”

„- Én Fúvó vagyok, s egy fuvintásomra a legnagyobb ház is összedől, s a legnagyobb fákat is pozdorjává töröm.” (Benedek, 2010, 211-212)

A mesemondó az ellenszenves szereplők jellemzésében is igen találékony. Némelyik hős ravasz, gonosz, kegyetlen. A rózsát nevető királykisasszonyban így szeretne a gonosz udvarmesterné hatalomra jutni:

„Ahogy az ország határából kiértek, rettentő nagy égháborút csinált a boszorkány, s egyszerre csak egy szörnyű fekete felleg, mind alább-alábszállott, s abból a fellegből kiszállott a boszorkány leánya. Hirtelen megfogták a rózsát nevető királykisasszonyt, mind a két szemét kiszúrták, belélelték az árokba, a szemét pedig utána dobták. Akkor az udvarmesterné leánya beült a hintóba, sűrűn lefátyolozta az arcát, úgy érkeztek meg a királyfi városába.” (Benedek, 2010, 10).

Benedek Eleket a világirodalom mesekultúrája is foglalkoztatta. A Grimm testvérek meséit és az *Ezeregyéjszaka* legszebb meséit átültette magyar nyelvre. A meséket nem szóról szóra fordította le, de nem is változtatta meg az eredeti mondanivalóját. A sokszor rideg szöveget átköltötte a saját szépségű mesenyelvezetére, és a gyermekek igényeihez igazította a történetet. A népmese gyűjtések mellett idegen népek meséiből is válogatott. Angol mintára színes mesekönyveket jelentetett meg. Az első ilyen a *Kék mesekönyv*, majd követte a *Piros, Ezüst és Arany mesekönyvek* (Galuska, 2009).

Elek apó sok tanulságos, reális mesét is írt, amelynek hősei valóságos gyermekek. Tárgyát saját gyermekei és unokái életéből vette át. Első ilyen témájú könyvei az *Apa mesél* és *Történetek a gyerekszobából* volt, amelyet fiának, Marcellnek ajánlott. Az *Apa mesél* az egyik legnépszerűbb könyve lett, mivel már szerzője életében öt kiadást megélt. Később unokáinak ajánlotta könyveit, pl.: *Mesék unokáimnak; Nagyapó mesél Évikének*. Az *Ősike* könyve főhőse Benedek apó egyik

kedves, eleven észjárású unokája. Ez a könyv olyan életanyagot dolgoz fel, amelyből megismerhetjük Benedek nyitott pedagógiai nézeteit is.

Benedek Elek gyermeklapok szerkesztésében is rész vett. Ezek a lapok *Az Én Újságom*; a *Jó Pajtás*; a *Cimbora*. A *Cimbora* a szívügye volt, melynek minden olvasóját unokájává fogadta. Az „Elek apó üzeni” című rovatban leveleken keresztül érintkezett az olvasókkal. Válaszolt a gyerekek leveleire, javította helyesírásukat, olvasmányokat ajánlott nekik (Tancz, 2009). Publicisztikai tevékenységének köszönhetően még inkább a szívükbe zárták őt az olvasók.

MIT ADOTT NEKÜNK A NAGY MAGYAR MESEMONDÓ?

Magyar népmese-feldolgozásokat adott a kezünkbe, amit már nemzedékek sora adja egymásnak, és gyönyörködnek sokszínűségében. A magyar népmesék hősei lépnek elénk: a sárkányölő kisbajtárok, a vitéz szabólegények, a legkisebb királyfiak, a világszép kisasszonyok. A szerkezetileg gondosan felépített mesékben minden elem összhangban van: a gazdag képzeletvilág, a humor, az ízes párbeszéd, a nyelvi egyszerűség és tisztaság. Ortutay Gyula ezt írja: „Elsősorban adott egy csodálatos zengésű, ép, tiszta magyar nyelvet, amelynél nagyobb ajándéka a magyar prózának kevés van ifjúságunk számára” (Bauer, 1996, 103). És méltán mondhatjuk: nemcsak az ifjúság, hanem minden történetkedvelő olvasó számára.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bauer Gabriella: *Gyermekirodalom*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996.
- Benedek Elek: *Világszép Nádszálikisasszony*. Budapest: Móra Könyvkiadó, 2010.
- Benedek Elek: *A vitéz szabólegény*. Budapest: Móra Könyvkiadó, 1994.
- Benedek Elek: *Többsincs királyfi*. Sepsi-szentgyörgy: Társ Kiadó, 2006.
- Benedek Elek: *A két lilium*. Bratislava: Madách Könyvkiadó, 1982.
- Galuska László Pál: *Deszkavártól Jégorszáig*. Benedek Elek meseírói munkássága. In: *Könyv és Nevelés*, 2009/4. http://epa.oszk.hu/01200/01245/00044/glp_0904.htm
- Komáromi Gabriella: *Gyermekirodalom*. Helikon Kiadó, Budapest, 1999.
- Tancz Tünde: *Benedek Elek munkásságának hatása az olvasás megszerettetésére*. In: *Könyv és Nevelés*, 2009/4. http://epa.oszk.hu/01200/01245/00044/tt_0904.htm